

Peygamberimizin Mizahla İlgili Hadislerinin Senet ve Metin Yönünden Tenkidi

Hüseyin AKYÜZ*

Özet:

Günümüzde insanları güldürmek adına stand-up türü eğlence tarzları yaygınlık kazanmıştır. Kişilerin alay konusu edildiği ve amiyane ifadelerin kullanıldığı böylesi eğlence tarzlarının ahlaki sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir.

Gülmek ve güldürmek beşerî yapımızdan kaynaklanan ihtiyaçlardır. Bu iki ihtiyaç, Hz. Peygamber tarafından cevapsız bırakılmamış ve ölçülü olmak şartıyla caiz görülmüştür. Nitekim Hz. Peygamber, zaman zaman yaptığı şakalarla gülmeye ve güldürmeye olumlu yaklaştığını göstermiştir. O, bazı hadislerinde de insanları güldürenlerin dikkat etmeleri gereken ahlaki kuralları ifade etmiştir. İşte bu rivayetlerden bazıları, çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. İnsanları güldürmek için yalan söylenilmemesi gerektiğini vurgulayan bu rivayetler, makalemizde hem senet hem de metin tenkiti açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gülmek, Güldürmek, Hz. Peygamber, Mizah, Şaka.

Textual and Sanad Criticism of Narrations regarding the Art of Humor

Abstract:

Today, various humor types like stand-up comedy have been popular. Since people are taken as the topic of mockery and vulgar expressions are used in such funs, the moral limits must be determined for them.

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Laughing and making people laugh are needs which arise from our human nature. These needs have not been left unanswered by the Prophet (pbuh) and they are permitted provided that measured and temperate. The Prophet Muhammad (pbuh) who had a cheerful character drew the boundaries of laughing and making people laugh by making many jokes in his life. He also set up several moral rules which humoristic people should be careful about. Some narrations regarding the issue is the subject of this article. These narrations which emphasize not to lie for making people laugh will be examined in terms of both textual and sanad criticism.

Key Words: Laughing, making laugh, the Prophet, humor, joking in Islam.

Giriş

Gülmek, psikolojik açıdan rahatlanmanın bir ifadesi olarak dişlerin görünmesi ve yüzün gerilmesi hâli olarak tanımlanmıştır. Gülme esnasında ön dişler ortaya çıktığı için ön dişlere الضَوَّاجِكْ denilmiştir.¹ Araplar, yeryüzünde bitkilerin bitmesini, çiçeklerin açmasını, kadının hayız alameti görmeye başlaması durumunu “ضَنِّجِكْ” fiiliyle ifade etmişlerdir. Lügatlerde “الضَّنَّجِكْ” kelimesi, hayret, beyaz ön diş, bal, çiçek, hedef, yol, varılacak yer manalarında kullanılmıştır. Bu kelime mecazî anlamda da ise alay etmek manasına gelmektedir.²

Gülmenin ilk mertebesi tebessümdür.³ Bir diğer ifadeyle tebessüm, gülmenin hafif olan derecesidir. Tebessüm yani gülümsemek, insan ilişkilerinde olumlu bir işaret olarak kabul edilmiştir.⁴ Etkileyici ve sevimli bir gülümseme, toplumda kişiler arası ilişkilerde kabul ettirici bir özelliğe sahiptir. Gülmenin yüksek sesle olanına ise kakhaha denilmektedir.⁵

Gülmek, zihnin bir faaliyeti olduğu için insana has bir davranış olarak kabul edilmektedir.⁶ “İnsan gülen bir varlıktır” denildiğinde “gülen” kavramı bütün insanlar için ortak ve ayrılmaz bir özelliği göstermektedir.⁷ Gülme, ifade ettiği incelikler bakımın-

1 Rağib el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin Muhammed, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan Dâvudî, Dâru'l-kalem, Beyrut 1412, s. 501–502; Rağib el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin Muhammed, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi'ş-şerî'a*, thk. Ebu'l-Yezîd Ebû Zeyd el-'Acemî, Dâru's-selâm, Kahire 1428/2007, s. 202.

2 İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Misrî, *Lisânu'l-arab*, Dâru's-sadr, Beyrut 1375/1956, X, 459–461.

3 Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyûnus's-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998, I, 61.

4 Kasapoğlu, Abdurrahman, “Gülme Davranışıyla İlgili Ayetler Hakkında Psikolojik Bir Değerlendirme”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 2, Malatya 2008, s.75.

5 İbn Manzûr, *a.g.e.*, XIII, 531.

6 Rağib el-İsfahânî, *ez-Zerî'a*, s. 202.

7 Çağrırcı, Mustafa, “Gülme”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999, XIV, 243.

dan çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. İyiliksever bir gülümsemenin yanında, şeytanlık dolu, küçük gören, hakir bulan, alay eden, utandıran gülümseme türleri de mevcuttur.⁸

İnsanda gülme etkinliği, bebeklik döneminin ilk haftalarından itibaren başlayan içgüdüsel bir davranıştır. Bebekler hoşnutluklarını, mutluluk ve sevinçlerini gülümseme ile ifade ederler. Bebekler, doğumdan birkaç hafta sonra anne güvenini hissettikçe, gülücük ve gülümsemelerle tepkilerini ortaya koyarlar. Onların gülümsediği ilk şeyler, tamamen hissi hayatla (tanıdık yüzler, biberon gibi) ilgilidir. Gülme etkinliği, çocuğun gelişme sürecine bağlı olarak zamanla taklit yoluyla öğrenilen bir davranışa dönüşmektedir.⁹

Gülme lafzının Kur'an'daki kullanışlarına baktığımızda, insanın gülme yetisine sahip olduğuna ve gülme eyleminin bizzat Yüce Allah tarafından yaratıldığına işaret edildiği görülmektedir: “Siz ise onlarla alay ediyordunuz. O kadar ki onlar size beni anmayı unutturdu. Onlara hep (تَضْحَكُونَ) gülüyordunuz”.¹⁰ “(تَضْحَكُونَ) Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz!”¹¹ “Şüphesiz O, (أَضْحَكَ) güldürür ve ağlatır”.¹² “Bunun üzerine Süleyman (a.s.), onun sözüne (صَاحِكًا) gülerek tebessüm etti”.¹³ “(صَاحِكَةٌ) Gülerler, sevinirler”.¹⁴

Kur'an bir taraftan gülme davranışının tabiiliğine işaret ederken; öte taraftan “... az gülsünler, çok ağlasınlar”¹⁵ şeklindeki ikazıyla gülmenin az yapılmasını tavsiye etmektedir. Kur'an'ın ilk muhatabı ve uygulayıcısı Hz. Peygamber de “Benim bildiğimi siz bilseydiniz az güler, çok ağlardınız”¹⁶ buyurmakla çok gülmenin zararlı olabileceğine işaret etmektedir. Buna ilaveten Hz. Peygamber'den rivayet edilen bazı hadislerde onun nükteli sözlere tebessüm ettiği ve bazı hareketler karşısında güldüğü nakledilmiştir.¹⁷ Hatta O, yaşadığı dönemdeki insanların en güler yüzlüsü olarak tarif edilmektedir.¹⁸ Bu konuda esas olan ilk dönem İslam bilginlerinden Câhız'ın (ö.255/869) dediği gibi her şeyin bir ölçüsü, yeri ve zamanı vardır. Yerinde ağlamak, yerinde gülmek, yerinde tebessüm ve yerinde ciddiyet sahibi olmak gerekir.¹⁹

8 Kasapoğlu, a.g.m., s. 75.

9 Kasapoğlu, a.g.m., s. 73-75.

10 Mü'minûn, 23/110.

11 Necm, 53/60.

12 Necm, 53/43.

13 Neml, 27/19.

14 Abese, 80/39; Bu ayetlerden bazılarının İslam'da mizahın olmadığına delil olarak gösterilmesine dair tenkitler için bk. Doğan, Yusuf, “Hz. Peygamber ve Mizah”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 2, Sivas 2004, s. 194-195.

15 Tevbe, 9/82.

16 Tirmizî, “Zühd”, 9; İbn Mâce, “Zühd”, 19; Darimî, “Rikâk”, 26; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 432, 453, 502.

17 Buhârî, “Edeb”, 68; Ebû Dâvud, “Edeb”, 54.

18 Tirmizî, “Menâkıb”, 10; İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV, 190, 191.

19 Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr, *et-Terbi' ve t-tedvir*, Resâilü'l-Câhız, nşr. Abdusselam Muhammed

Gülmenin insanı psikolojik açıdan rahatlattığı herkes tarafından bilinen bir gerçekliktir. Nitekim günümüzde insanlar gerginlik, stres, öfke ve sıkıntılarını unutmak veya azaltmak için stand-up gösterilerine katılmaktadırlar. İnsanları güldürmek için mizah tarzında komik konuşanlarla ilgili olarak klasik hadis kaynaklarımızda tespit edebildiğimiz rivayetler şunlardır:

1- Muâviye b. Hayde'den nakledildiğine göre O, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işitmiştir: “*Yazıklar olsun insanları güldürmek için yalan sözler söyleyene! Yazık ona, yazık ona!*”²⁰

2- Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kişi, arkadaşlarını güldürmek için bazı sözler söyler de, bunlar sebebiyle Arz'la Süreyya yıldızı arasındaki mesafe kadar ateşin derinliklerine düşer*”.²¹

3- Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Muhakkak bir kul, insanları onunla güldürmek için bir kelime söylerse, o söylediği sebebiyle cehennemde, yeryüzü ve gökyüzü arasındaki en uzak bir yere düşer. O, ayaklarından daha çok dilinden saptığından dolayı sapıklığa düşer*”.²²

4- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Şüphesiz kişi sadece insanları güldürmek için herhangi bir söz söyler ve onda bir sakınca görmezse, o söylediği sebebiyle (cehennemde) gökyüzünün en uzak yeri kadar bir derinliğe düşer*”.²³

Çalışmamızda güldürme sanatı ile ilgili olarak Hz. Peygamber'e atfedilen bu rivayetleri hem senet hem de metin yönünden incelemeye çalışacağız. Güldürmenin yeniden kazanç sektörü hâline geldiği günümüzde,²⁴ güldürme sanatının ölçüsünün ne olması gerektiği tespit edilecektir. Yani günümüzde profesyonelce icra edilen sahne

Hârûn, el-Mektebetu'l-hancı, Mısır 1399/1979, III, 80.

20 Abdulah b. el-Mübârek, Ebû Abdurrahman, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*, thk. Ahmed Ferîd, Dâru'l-mîrac, Riyad 1415/1995, I, 576; Abdulah b. el-Mübârek, Ebû Abdurrahman, *Müsned*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mektebetu'l-meârif, Riyad 1407/1987, s.10; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 80; Tirmizî, “Zühd”, 10; İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşî el-Mısırî, *el-Cami' fi'l-hadis*, thk. Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed Ebû'l-Hayr, Dâru ibni'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1416/1996, II, 634; İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 2, 5, 7; Darimî, “İsti'zân”, 66; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Kitâbu's-süneni'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmenâim Şelebî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1421/2001, X, 74, 327; Hennâd b. es-Serî b. Mus'ab et-Temîmî ed-Dârimî, *Kitâbu'z-zühd*, thk. Abdurrahman b. Abdulcebbâr el-Firyevâî, Dâru'l-hulefâ li'l-kitâbi'l-İslâmî, Kuveyt 1406, II, 553–554; Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Harûn, *Müsned*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî, Müessesetu Kurtuba, Kahire 1416, II, 116.

21 Abdulah b. el-Mübârek, *Kitâbü'z-zühd*, II, 706; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 402; İbn Ebi'd-Dünya, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. 'Ubeyd, *Kitâbu's-samt ve âdâbi'l-lisân*, thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Beyrut 1410/1990, s. 76–78.

22 Abdulah b. el-Mübârek, *Müsned*, s.10.

23 İbn Hanbel, III, 38; Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-evsât*, thk. Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415, IV, 344.

24 Emevîler döneminde de bu iş parayla yapılmıştır. Bkz. Altınay, Ramazan “İslam Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I”, *Nüsha-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: IV, Sayı:15, 2005, s. 86–90.

sanatlarından stand-up türünde dikkat edilmesi gereken kurallar sünnet merkezli olarak ele alınacaktır.

A- Güldürme Sanatıyla İlgili Rivayetlerin Senet Tenkiti

1. Muâviye b. Hayde'den Gelen Rivayet

Hz. Peygamber'in insanları güldürmek için yalan söylenilmesini eleştiren ilk hadisi, sahabeden sadece Muâviye b. Hayde nakletmiş, ondan da tâbiûn neslinden oğlu Hakîm b. Muâviye ve ondan da aynı tabakadan oğlu Behz b. Hakîm rivayet etmiştir. Bu söz tabiûn tabakasından sonra ise birçok tarikle nakledilmiştir. Çalışmada bu tariklerdeki râviler, tarihî kronolojik bir sıralamayla tanıtılıp genel bir değerlendirme yapılacaktır.

a. Rivayetin Tarikleri

Yukarıda zikredilen hadisin sahabe, tâbiî tabakasındaki râvilerinin ve farklı tarikelerinin isnad şeması şöyledir:

Bu hadisin Behz b. Hakîm an ebîhi an ceddihî eda sigasıyla rivayet edilmiş olması, rivayetin bir aile isnadına sahip olduğunu göstermektedir. Bir kişinin babasından, dedesinden ve onun da Hz. Peygamber'den yaptığı rivayetlere aile isnadı adı verilmektedir. Ancak böyle bir siga ile nakledilen bu hadiste bir müşkülün izahı kaçınılmazdır. Bu müşkül, “ceddin” yani “dedenin” kim olduğunun belirlenmesidir. Çünkü Behz b. Hakîm, isnadında kullandığı “dede” lafzıyla kendi dedesini kastetmiş olabileceği gibi, babasının dedesi olan büyük dedesini de kastetmiş olabilir. Bu isnaddaki “an ebîhi” lafzı Behz'in hadisi, babası Hakîm'den rivayet ettiğine açıkça delalet etmektedir. “an ceddihî” lafzıyla kastedilen ise ya sahâbî Muâviye b. Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî veyahut sahâbî Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî'dir. Ancak Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî sahâbî olsa da Hz. Peygamber'den hadis rivayet etmemiştir.²⁵ Bu durumda “an ceddihî” lafzıyla kastedilen sahâbînin Muâviye b. Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî olduğunu söyleyebiliriz.²⁶

“Behz b. Hakîm an ebîhi an ceddihî” isnadında “baba” ve “dede” lafzlarıyla kimin kastedildiğini belirledikten sonra bu isnadın güvenilirliği konusundaki görüşleri değerlendirelim. Münekkît muhaddisler, “Behz b. Hakîm an ebîhi an ceddihî” isnad formu ile ilgili değişik görüşler bildirmişlerdir. Bu isnad formunu tenkit edenler olduğu gibi tevsik edenler de olmuştur. Yahya b. Maîn'e Behz b. Hakîm an ebîhi an ceddihî isnadı hakkında sorulduğunda; “bu isnad sahihtir” şeklinde cevap vermiştir.²⁷

25 Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğis bi şerhi elfiyeti'l-hadis li'l-İrâkî*, thk. Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr ve Muhammed b. Abdullah b. Fuheyd Âli Fuheyd, Mektebetü dâri'l-minhâc, Riyad 1426, IV, 157.

26 Ayrıca bkz. İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-hadis (Mukaddimatu ibnu's-Salâh)*, Matbaatu's-seâde, Mısır 1326, s.128.

27 İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-

Ebu Dâvud ise, “Behz b. Hakîm an ebîhi an ceddihî” isnadını, “Amr b. Şuayb an ebîhi an ceddihî” formundaki isnada tercih etmiştir.²⁸ Ancak İbnu Ebî Hâtim (327/938), babasına “Amr b. Şuayb an ebîhi an ceddihî isnadının mı, yoksa “Behz b. Hakîm an ebîhi an ceddihî” isnadının mı daha iyi/sevimli olduğunu” sorduğunda; onun “Amr bana daha iyi/sevimli geliyor” şeklinde cevap verdiği söylemiştir.²⁹

b. Rivayetin Râvileri

Hadisin sahâbi râvisi Muâviye b. Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî, Basra ehlinden sayılmaktadır. Muhammed b. Sa’d, onun Hz. Peygamber’e gelerek sohbetinde bulunduğ-u, bazı şeyler sorduğ-u ve Hz. Peygamber’den hadis rivayet ettiğini belirtmiştir. Bir rivayete göre Horasan’a gelmiş ve orada vefat etmiştir.³⁰ Onun rivayetlerinin çoğ-u, torunu Behz tarafından babası vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden bazıları, Sünenlerde nakledilmiştir. Buhârî de Sahih’inde bir kısmına muallak olarak yer vermiştir. Çünkü bu senet, onun şartlarına uygun değildir.³¹

İbn Hacer el-Askalanî onun hakkında şöyle demiştir: “el-Hakim, Muâviye b. Hayde’den sadece oğlunun rivayet ettiğini iddia etmiştir. Ancak ben, Urve b. Ruveym el-Lahmî’nin ondan nakilde bulunduğunu tespit ettim. Hatta el-Mizzî de Humeyd el-Yeznî’nin ondan hadis aldığını söylemiştir”.³²

Hakîm b. Muâviye b. Hayde el-Kuşeyrî el-Basrî: Tabiûn âlimlerinden olup babasından rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise oğlu Behz ve Saîd b. Ebî İyâs el-Cerîrî rivayette bulunmuştur. İbn Hibban onu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. İclî (ö.261/875), sika olduğunu söylemiştir. İbn Hacer el-Askalanî ise onu sadûk olarak nitelemiştir. Nesâî, “leyse bihi be’s” diyerek, ona diğer tenkitçilere göre daha düşük bir seviyede güvenilirlik derecesini layık görmüştür. Bunlara ilaveten onun sahâbeden olduğı iddia edilse de bu düşünce hatalı bir görüştür.³³

Behz b. Hakîm b. Muâviye b. Hayde el-Kuşeyrî, Ebû Abdulmelik el-Basrî (ö.160/777): 6. Tabakadan sayılan Behz, babasından rivayette bulunmuştur. Kendisinin-

cil, Beyrut 1412, III, 1415–1416.

28 Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muh. b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğerleri, Müessesetu’r-risâle, Beyrut 1413, V, 169.

29 İbn Ebî Hatim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman Muhammed b. İdrîs, *Kitâbu’l-cerh ve’-ta’dil*, Dâru İhyau’t-turâsi’l-arabî, Beyrut 1372/1952, IX, 238.

30 Buhârî, Ebû Abdillâh Muh. b. İsmail, *et-Târîhu’l-kebir*, thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru’l-fikr, Beyrut ts., VII, 329; İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VIII, 376; İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî, *Kitâbu’s-sikât*, thk. es-Seyyid Şerefuddin Ahmed, Dâru’l-fikr, y.y., 1975, III, 374; İbn Abdilberr, *a.g.e.*, III, 1415-1416.

31 Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâisu’l-hâsis şerhu ihtisârî ulûmi’l-hadis*, Dâru kütübî’l-ilmiyye, Beyrut, ts., s. 199.

32 İbn Hacer el-Askalanî, Şihâbuddin Ebu’l-Fazl Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Daru’l-cil, Beyrut 1412/1992, VI, 149.

33 Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, III, 12; İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, III, 207; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, IV,

den ise Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Ma'mer, İbnü'l-Mübârek ve Yezid b. Harun gibi âlimler nakilde bulunmuştur.³⁴ Behz'in hadis rivayetine ehliyeti hususunda hadis tenkitçileri ihtilaf etmişlerdir. Söz gelimi Yahya b. Ma'în (ö.233/847), Nesâî ve Ali b. el-Medîni (ö.234/848), onu güvenilir/sika bir râvi olarak nitelemişlerdir. Ebû Hâtim (ö.277/890), "onun hadisi yazılır; fakat onunla ihticâc olunmaz" demiştir. Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), İshak b. Rahûye (ö. 238/652) ve Buhârî (ö.256/870) –Sahîh'i dışında- bu râvinin rivayetini delil olarak kullanmışlardır. Buhârî'nin Sahîh'inde Taharet, Nikâh ve diğer bölümlerde nakledilen rivayetler ise, bu râviden senet zincirini tam olarak verilmeksizin aktarılmıştır. Bununla birlikte Buhârî'ye göre Behz, hakkında ihtilaf edilen bir râvidir.³⁵ İmam Şafî (ö.204/819), bu râvinin kendisi ile delil getirilmeye elverişli olmadığını söylemiştir. Tirmizî ise onun hakkında; "Şu'be (ö.160/777) bu râviyi tenkit etmiştir. Ancak hadisçiler nazarında bu zat güvenilir bir kimsedir ve pek çok hadis imamı kendisinden nakilde bulunmuştur" demiştir.³⁶

İbn Adıyy, Behz'in münker rivayetlerine rastlamadığını ve onun hakkında hadis rivayetinde zararsız olduğunu belirterek "lâ be'se bihi" şeklindeki ta'dil ifadesini kullanmıştır. Hadis münekkitlerinden İbn Hibban ise onun hakkında; "Çok hata eden birisidir. Ahmed b. Hanbel ve İshak b. İbrahim onu hüccet olarak kabul etmişler ve ondan rivayette bulunmuşlardır. Bizim imamlarımız ise ondan rivayeti terk etmiştir. Şayet O, '...Kim de zekâtı vermezse Yüce Rabbimizin haklarından bir hak olarak onu ve malının yarısını muhakkak alırsız...'"³⁷ anlamındaki hadisi rivayet etmeseydi, Behz'i sikalar arasında zikrederdim" demiştir.³⁸ İbn Hazm'a (ö.456/1063) göre adaleti meşhur olmayan bir râvidir. Ebû Zûr'a da onu salih fakat meşhur bir râvi olmadığı şeklinde tanıtmıştır. Zehebî (ö.748/1347) ise onunla ilgili olarak şöyle söylemiştir.³⁹ "Âlim olan bir şahıs, kesinlikle onun rivayetini terk etmemiştir. Ancak onunla ihticac konusunda ise âlimler, tevakkuf etmişlerdir." Bir diğer eserinde ise "sadûktur, ancak onda gevşeklik vardır. Hadisi ise hasen mertebesindedir" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.⁴⁰ Hâkim en-Neysabûrî (ö.405/1014) de Behz'in hadis ehli imamlarının ekseriyetine göre ta'dil edildiğini ifade etmiştir.⁴¹ Bir rivayette ise "Behz b.

161; İbn Hacer el-Askalâni, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Tehzibu'l-tehzib*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1404/1984, II, 387; İbn Hacer el-Askalâni, Şihâbuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Takribu'l-tehzib*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'r-reşîd, Halep 1986, s. 177.

34 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 142.

35 Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muh. b. Ahmed b. Osman, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdulmevcut, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1995, II, 72.

36 Tirmizî, "Birr", I (IV/309 h.no:1897).

37 Ebû Dâvûd, "Zekât", 5.

38 İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî, *el-Mecrûhîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed, Dâru'l-va'y, Halep ts., I, 194.

39 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, II, 430; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, VI, 253; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, II, 71; İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzibu'l-tehzib*, I, 437.

40 Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muh. b. Ahmed b. Osman, *el-Muğni fi'd-duafâ'*, thk. Nurettin İtr, İdâretu ihyâi't-türâsi'l-islamî, Katar 1987, y.y., ts., I, 181.

41 Hâkim en-Neysabûrî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed, *el-Mustedrak ale's-sahihayn*, thk.

Hakîm, hadisleri toplanılan sika râvilerdendir. Ancak Sahih adlı eserde onun hadisleri muallak olarak yer almaktadır. Çünkü “an ebîhi an ceddihi” formundaki senetle naklettiği rivayetler, şâzdir. Onların mütâbi’i bile yoktur” demiştir. Bunlara ilaveten Behz b. Hakîm hakkında; Ali b. el-Medîni, “Behz b. Hakîm’den rivayet eden râviler sika olursa onun hadisleri sahihtir”, Ebu Davud ise “bana göre Behz, hüccettir” şeklinde söylemişlerdir. Ayrıca onun satranç oynadığı da iddia edilmiştir.⁴²

Ebû Urve Ma’mer b. Râşid el-Basrî es-San’ânî (ö.152/769): Hadis hafızı olan Ma’mer yaşadığı devrin en âlimi, Zührî’den rivayette bulunanların en güvenilirli olarak kabul edilmiştir. Hadis bilginleri tarafından hâfız, sika ve sebt gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. Ebû Hatim er-Râzî ise onun için bir ta’dil ifadesi olan “sâlihu’l-hadîs” terimini kullanmıştır. Ancak böyle düşünmeyenler de olmuştur. Mesala Yahya b. Maîn, Ma’mer’in, hocası Sabit b. Eslem el-Basrî’den yaptığı rivayetlerin zayıf olduğunu söylemiş, İmam Mâlik kendisini takdir etmekle birlikte Katâde’den yaptığı tefsire dair rivayetler sebebiyle Ma’mer’i eleştirmiştir. Kendisine yöneltilen tenkitlere rağmen Ma’mer b. Râşid, hadisçilerin nazarında son derece güvenilir ve hadis ilminde otorite bir râvidir.⁴³

Cerîr b. Hâzim b. Zeyd b. ‘Abdillâh b. Şucâ’ el-Ezdî, Ebû’n-Nadr el-Basrî (ö.170/786): Tabiûn’un küçüklerinden olup Katâde’den rivayette bulunmuştur. Kendisinden ise es-Sevrî, Yahya b. Saîd el-Kattân ve Süleyman b. Harb hadis nakletmiştir. Abdurrahman b. Mehdî onun hakkında; “Ömrünün sonunda ihtilâl etmiştir. Ancak rivayetleri karıştırdığı anlaşılınca hiç kimse ondan rivayette bulunmamıştır” demiştir. Ayrıca hakkında hâfız, imam ve sika gibi sıfatlar kullanılarak hadis ilmindeki yerine dikkat çekilmiştir. Örneğin onun hakkında İclî “sika”, Nesâî ise “leyse bihi be’sun” ifadelerini kullanmışlardır. İbn Hibbân’a göre çoğunlukla ezberinden hadis rivayet ettiği için hata yapıyordu. İbn Hacer el-Askalânî onu sika saymasına rağmen Katâde’den yaptığı rivayetlerde zayıflık olduğunu ve hafızasının zayıflaması nedeniyle ezberden naklettiği rivayetlerde vehme düştüğünü belirtmiştir.⁴⁴

Ebû Mu’âviye Yezîd b. Zuray’ el-Ayşî el-Basrî (ö.182/798): Eyyûb es-Sahtiyânî ve Sa’îd b. Ebî ‘Arûbe’den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise Müsedded ve Muhammed b. el-Minhâl gibi âlimler nakilde bulunmuşlardır. Ahmed b. Hanbel, onun Basra’nın son derece sağlam hadisçilerden olduğunu söylemiştir. Yahya b. Maîn “sika”, “me’mun”; Ebû Hâtim ise “sika” ve “imam” ve İbn Hacer el-Askalânî de “sika” ve “sebt” gibi lafızlarla onu ta’dil etmişlerdir. Ayrıca İbn Hibbân da onu zama-

Mustafa Abdulkadir ‘Atâ, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 1411/1990, I, 108.

42 Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, II, 71.

43 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VIII, 256-257; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VII, 130; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, IV, 236; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu’l-tehziib*, s.331; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu’l-tehziib*, VI, 87.

44 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, II, 504; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VI, 144-145; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, II, 117; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu’l-tehziib*, s.138; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu’l-tehziib*, II, 60-62.

nındaki insanların en takvalısı olarak nitelendirmiştir.⁴⁵

İsmail b. İbrahim b. Miksem el-Esedî el-Basrî (ö.193/809): İbn ‘Uleyye diye maruftur. Hadis bilginleri tarafından son derece güvenilir bir râvi olarak kabul edilmiştir. Sika, sebt, hâfız, imam ve sadûk gibi lafızlarla ta’dil edilmiştir. Süfyan es-Sevrî’den rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel ve başkaları nakilde bulunmuştur.⁴⁶

Ebû Said Yahya b. Saîd b. Ferrûh el-Kattân el-Ahvel et-Temîmî el-Basrî (ö. 198/814): Künyesi Ebû Saîd olup, pamuk ticaretiyle meşgul olduğu için ‘el-Kattân’ lakabı ile şöhret bulmuştur. Kendi çağının imamı olarak kabul edilen Yahya b. Saîd hicrî 120 yılının başlarında doğmuştur. Pek çok kimseden hadis rivayet etmiştir. Bunlar arasında Humejd et-Tavîl, Hişâm b. ‘Urve, Süfyan es-Sevrî ve İkrime b. Ammâr bulunmaktadır. Kendisinden ise Müsedded b. Müserhed, Ali b. el-Medîni ve Ahmed b. Hanbel gibi pek çok kimse hadis rivayet etmiştir. İbrahim b. Muhammed et-Teymi, “Rical’i Yahya’dan daha iyi bilenini görmedim” şeklindeki ifadeleriyle onun rical bilgisine işaret etmiştir. Nesaî ise “Hz. Peygamber’in hadisi konusunda Allah’ın (c.c.) yeryüzündeki emin kulları Mâlik, Şu’be ve Yahya el-Kattân’dır” diyerek, onun muhaddisler nazarındaki konumuna dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra Ali b. Medîni, Yahya b. Saîd’den daha sebt (sağlam) birini görmediğini ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında, “gözlerim onun gibisini görmedi” demiş; bir başka rivayete göre “on dan daha sebt birini görmedim” ifadesini kullanmıştır. İbn Sa’d onu sika, hüccet ve me’mûn olarak sıfatlandırmıştır. Ebû Zür’a ise, onu hâfız sikalar arasında saymıştır. Bunlara ilaveten İbn Hacer el-Askalâni, onun hakkında “sika, mutkin, hâfız ve imâm” gibi ifadeler kullanırken; Zehebî de çeşitli ta’dil lafızlarını kullanarak güvenilir bir râvi olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁷

Yezid b. Harun b. Zâzey/Zâzan b. Sâbit es-Sülemî (ö.206/821): Künyesi Ebû Hâlid olup 118/736 yılında doğmuştur. Vâsıt’ta oturduğu rivayet edilen Yezîd b. Hârûn’un, ömrünün sonlarında gözlerinin görmediği söylenmiştir. Onun 23 bin hadisi ezbere bildiği rivayet olunmuştur. Döneminin ilim ve amelde önderi olarak kabul edilmiştir. Bir rivayete göre onun meclisinde yetmiş bin kişinin aynı anda hadis imla ettiği nakledilmiştir. Hadis bilginleri tarafından ittifakla sikâ bir kimse olarak tanınmaktadır. İclî, “sika” ve “sebt” olduğunu söylemiştir. Yahya b. Ma’in (ö.233/847), Ali b. el-Medîni (ö.234/847) ve İbn Sa’d ise onun sika olduğu kanaatindedirler. Bir rivayete göre Ali b. el-Medîni, onun için “ben Yezid b. Harun’dan hıfzı daha kuvvetli birini görmedim” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Yine Ebû Bekr b. Ebî Şeybe onun hakkında; “Yezid b. Harun’dan daha sağlam hafızalı birini görmedim” demiştir. Ebû Hâtîm

45 Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, VIII, s. 335; İbn Ebî Hatim er-Râzi, *a.g.e.*, IX, 263-264; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VII, 632.

46 İbn Ebî Hatim er-Râzi, *a.g.e.*, II, 153; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, I, 373-377; İbn Hacer el-Askalâni, *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 105; İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzîbu’l-tehzîb*, I, 241-243.

47 İbn Ebî Hatim er-Râzi, *a.g.e.*, IX, 150; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VII, 611; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nubelâ*, IX, 175-187; İbn Hacer el-Askalâni, *Takrîbu’l-tehzîb*, s.591; İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzîbu’l-tehzîb*, XI, 190-193.

ise onu “sika” “imam” ve “sadûk” olarak değerlendirmiştir. Ahmed b. Hanbel ise “hâfız”, “hadiste sağlam” ve “hadisleri sahihtir” gibi ifadelerle onu ta’dil etmiştir.⁴⁸

Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San’ânî el-Himyerî (ö. 211/826–27): Ma’mer’in talebesi olup hadis bilginleri tarafından en güvenilir âlimlerden sayılmıştır. Mâlik b. Enes, es-Sevrî, İbn Uyeyne, Ebû Hanife gibi birçok âlim ve müçtehiten ders almıştır. Sika, sağlam ve hâfız olarak nitelendirilmiştir. Hafızasının güçlülüğü ve zekâsının keskinliği ile şöhret bulmuştur. En çok rivayette bulunduğu hocalarından İbn Cüreyc ve Ma’mer’in hadislerinde en güveniliridir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında; “Abdürrezzâk’tan daha güzel hadis bilen görmedim” demiştir. Ebû Hâtim ise onun hadislerinin yazılabileceğini ancak delil olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.⁴⁹

Ebu’l-Hasan Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843): Muhaddis, hafız ve hüccet olarak tanıtılan Müsedded, onuncu tabakadan sayılmaktadır. Meşhur hadis tenkitçilerinden Yahya b. Maîn’e göre sika ve sadûk bir râvidir. Aslında hadis bilginlerinin çoğuna göre sika ve güvenilir bir râvi olarak kabul edilmiştir.⁵⁰

Ebu’l-Hasan Osman b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Kufî (ö. 239/853): Hadis hâfızlarındandır. Şüreyk, İsmail b. İyâş ve İbnu’l-Mübârek gibi âlimlerden hadis dinlemiştir. Ondan da Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi musannıflar rivayette bulunmuşlardır. Yahya b. Maîn, onun sika ve emîn bir zat olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel’e onun hâlini sorduklarında, “hakkında hayır ve iyilikten başka bir şey bilmiyorum” demiştir. Ebû Hâtim er-Râzî ise onun sadûk olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde onu zikretmiştir.⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî de onu meşhur güvenilir hadis hâfızlarından saymış ve vehm sahibi olduğunu belirtmiştir. Bunlara ilaveten el-Ezdî de onun hadislerine mutabî’ bile aranmayacağı görüşüne sahiptir.⁵²

Süveyd b. Nasr Süveyd el-Mervezî (ö. 240/854): İbn Hacer’e göre 10. tabakadan olup İbn Uyeyne ve İbnu’l-Mübârek’ten nakilde bulunmuştur. İbn Hibbân onu es-Sikât adlı eserinde zikretmiş ve hadis ilminde mutkin yani sağlam olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Nesâî, İbn Hacer el-Askalânî ve Zehebî de onu “sika” ve “me’mun” olarak kabul etmişlerdir.⁵³

48 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, IX, 295; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VII, 632; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târih-u Bağdad*, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Lübnan ts., XIV, 339–342; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehziib*, s.606; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu’l-tehziib*, XI, 321–322.

49 Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, VI, 130; İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VI, 38; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VIII, s. 412; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, IV, s. 342–346; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu’l-tehziib*, VI, 278–280.

50 Buhârî, *et-Târihu’l-kebir*, VIII, 72; İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VIII, s. 438; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehziib*, s. 528; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu’l-tehziib*, X, 98.

51 İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VIII, 454.

52 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VI, 166; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehziib*, s. 384; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu’l-tehziib*, VII, 135–136.

53 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, IV, 239; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VIII, 295; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehziib*, s. 260; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehziibu’l-tehziib*, IV, 245.

Ebu'l-Hasan Ali b. Hucr b. 'Iyas es-Sa'dî el-Mervezî (ö. 244/859): Buhârî'nin belirttiğine göre hicrî 244 senesinde vefat etmiştir.⁵⁴ İsmail b. Ca'fer, İsmail b. 'Uleyye, Cerîr ve İbnu'l-Mübârek gibi âlimlerden rivayette bulunmuştur. Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/874) kendisinden hadis rivayet ettiği Ali b. Hucr (ö. 244/859), hadiste hâfızdır. Merv ve Bağdat şehirlerinde ikamet etti. İbn Hibbân'a göre sika bir râvidir.⁵⁵ Diğer birçok hadis tenkitçisinin onun hakkındaki kanaatleri de olumludur. Söz gelimi Mervezî onun için "hâfız" derken, Nesâî ise "sika", "me'mun" ve "hâfız" ve Hatîb el-Bağdâdî de "sadûk" değerlendirmesinde bulunmuşlardır.⁵⁶

Nasr b. Ali el-Cehdamî (ö. 250/864): Onuncu tabakadan olup pek çok otorite tarafından tevsik edilmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hakkında sika anlamına gelen "ma bihi be's/rivayetinde sakınca yoktur" demiştir. Yahya b. Maîn, Nesaî ve İbn Hacer el-Askalânî'ye göre sika ve sadûk bir râvidir.⁵⁷

Ebû Bekir Muhammed b. Beşşâr b. Osman b. Davud b. Keysân el-Abdî el-Hâfız el-Basri el-Bündâr (ö. 252/866): Abdulvehhâb es-Sekafî, Muaz b. Hişâm, Yahya el-Kattân ve Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî'den hadis rivayet etmiştir. Ebû Hâtîm, "sadûk" diyerek onun adaletine hükmetmiştir. Hadis otoritelerince güvenilir kabul edilip kendisinden hadis alınmıştır. Hadisteki bu yerine rağmen, her kitaptan hadis rivayet ettiği söylenmiştir. Buna ilaveten el-Fellâs tarafından yalancı olarak nitelendirilmiştir. Ancak Zehebî, onun bu tezkibini hiç kimsenin dikkate almadığını belirtmiştir. Yahya b. Maîn'in yanında Muhammed b. Beşşâr'ın adı zikredilince, onu pek önemsememiş ve zayıf bir râvi olarak tanıtmıştır. İclî onun "sika" ve "kesîru'l-hadîs" olduğu kanaatindedir. Nesâî ise "salih" ve "la be'se bih/zararsız" ifadeleriyle onu ta'dil etmiştir. Bu değerlendirmelerin yanı sıra İbn Hacer el-Askalânî de onun sika olduğu görüşüne sahiptir.⁵⁸

c. Rivayetin Sıhhat Yönünden Değerlendirilmesi

İncelemeye çalıştığımız hadisin müntehasında kullanılan lafızlar (an ebîhi an ceddihî) dikkate alındığında; senedin aile içinde gerçekleşen bir rivayet olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu çeşit ibarelerde, çoğu zaman dedenin/ceddin tayininde müşküller ortaya çıkmaktadır. Oğul, çoğu zaman kendi dedesini yani babasının babasını kastetmiş olmakla beraber, bazen de babasının dedesini kastetmiş olabilir.⁵⁹ Senet tenkitine tabi tuttuğumuz hadisin Ebû Dâvûd'daki rivayetinde "an ebîhi an ceddihî" lafzı yerine "haddesenî ebî an ebîhi eda" sigası kullanılmıştır.⁶⁰ Yine Tirmizî ve İbn Hanbel'deki

54 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 272.

55 İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VII, 214.

56 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VI, 183; Hatîb el-Bağdâdî, *a.g.e.*, IX, 418; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, VII, 259.

57 Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 88; İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VIII, 466; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, X, 384.

58 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VII, 214; Zehebî, *Mizânu'l-îdâl*, VI, 79-80; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu't-tehzîb*, s. 469; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, IX, 61-62.

59 Koçyiğit, Talât, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s. 16.

60 Ebû Dâvûd, "Edeb", 80.

bir rivayetinde “an ebîhi an ceddîhi” ibaresi yerine “haddesenî ebî an ceddî” eda lafızları kullanılmıştır.⁶¹ Bu lafızları dikkate aldığımızda isnaddaki ceddîhi ibaresindeki “ha” zamirinin oğula matuf olduğunu ve bundan da Behz b. Hakîm’in dedesi Muâviye b. Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî’nin kastedildiği sonucuna ulaşabiliriz. Bunlara ilaveten Hakîm b. Muâviye’nin dedesi Hayde b. Muâviye el-Kuşeyrî’nin sahâbî olduğunu ancak Hz. Peygamber’den hadis rivayet etmediği dikkate alınır, yukarıda varılan sonucun doğruluğu kanıtlanmış olmaktadır.

Senedin ortak/müşterek râvisi Behz b. Hakîm, güvenilir olmakla birlikte hata yapan, gevşek davranan ve rivayetleri hasen derecesinde kabul edilen, kısacası hakkında tartışmaların bulunduğu muhtelefun fih bir râvidir.⁶² Bu râvi hakkında söylenenler, az da olsa senedin sıhhatine zarar vermektedir. Dolayısıyla senet bu hâliyle hasen hükmünü almalıdır. Nitekim Tirmizî de bu hadisi “hasen” mertebesinde değerlendirmiştir.⁶³ Elbânî de bu rivayetin “hasen” olduğunu zikretmiştir.⁶⁴ Yine Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed Ebu’l-Hayr da İbn Vehb’in (ö. 197/812) el-Cami’ fi’l-Hadis adlı eserine yaptığı tahrîc çalışmasında bu senet hakkında aynı sonuca varmıştır.⁶⁵

Bunlara ilaveten senedin diğer râvilerinin güvenilir kimseler olduğu görülmektedir. Zira Behz b. Hakîm, Cerîr b. Hâzîm ve Osman b. Ebî Şeybe hariç senedin diğer râvileri hakkında dikkate değer bir cerh yoktur. Hoca-talebe ilişkileri açısından bakıldığında, söz konusu hadisin senedinin müntehası da dâhil olmak üzere muttasıl bir isnada sahip olduğunu söyleyebiliriz.

2. Ebû Hureyre’den Gelen Rivayet

Hz. Peygamber’in insanları güldürmek için yalan söylenilmesini eleştiren iki ve üçüncü hadisi, sahâbeden Ebû Hureyre (r.a.) nakletmiştir. Hadisin bu varyantı Abdullah b. el-Mübârek tarafından rivayet edilmiştir. Bu tariklerdeki râviler de kronolojik bir sıralamayla tanıtılıp akabinde genel bir değerlendirme yapılacaktır.

a. Rivayetin Tarikleri

Yukarıda zikredilen hadisin sahabe ve diğer tabakalardaki râvilerinin isnad şeması şöyledir:

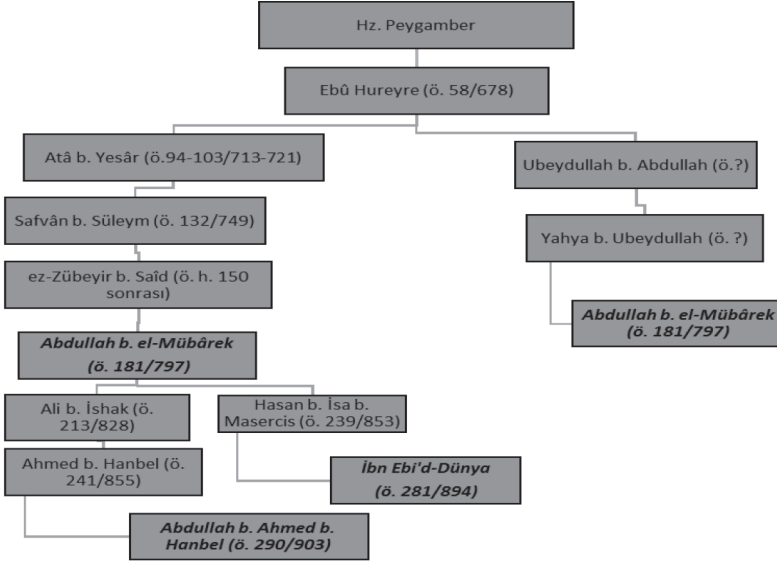
61 Tirmizî, “Zühd”, 10; İbn Hanbel, *el-Müsned*, V, 5.

62 Azîmâbâdî, Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hakk, *Avnu’l-ma’bûd şerhu süneni ebî Dâvûd*, thk. Abdurrahman Muhammed b. Osman, el-Mektebetu’s-selefiyye, Medine 1388/1969, XIII, 335.

63 Tirmizî, “Zühd”, 10.

64 Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Çâyetu’l-merâm fi tahrîci ehâdisi’l-helâl ve’l-harâm*, el-Mektebu’l-islâmî, Beyrut 1400/1980, s. 216; Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Sahîhu’l-terğîb ve’l-terhîb*, Mektebetu’l-me’ârif, Riyad 1421/2000, III, 127; Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Sahîhu süneni ebî Dâvûd*, Mektebetu’l-me’ârif, Riyad 1419/1998, III, 226; Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Sahîhu süneni t-Tirmizî*, Mektebetu’l-me’ârif, Riyad 1420/2000, II, 530.

65 İbn Vehb, *a.g.e.*, II, 635.

b. Rivayetin Râvileri

Hadisin sahâbî râvisi Ebû Hureyre (r.a.)'nin (ö. 58/678) ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Hicretin 7. senesinde Müslüman olmuş, bu tarihten itibaren Hz. Peygamber (s.a.s.)'in yanından ayrılmamaya çalışmış, ilim arzusundan dolayı Suffa'da kalmış, çoğu zaman aç kalmasına rağmen buradan ayrılmayıp ilim öğrenmeye gayret etmiştir.⁶⁶

Ebû Muhammed Atâ b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî (ö. 94-103/713-721): Tâbîn devrinde Medine'de yetişen âlimlerdendir. O, birçok sahâbî ile görüşmüş ve onlardan ilim almıştır. Hocaları arasında Ebû Hureyre de (r.a.) yer almaktadır. Hadis ilminde sika (güvenilir) bir âlim olarak kabul edilmektedir. Birçok hadis rivayet etmiştir. İbn Hibbân es-Sikât adlı eserinde onu güvenilir râviler arasında zikretmiştir. İbn Sa'd da onun sika ve sağlam olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İbn Maîn, Ebû Zur'a, en-Nesâî, İbn Hacer el-Askalânî ve diğer bazı hadis münekkitleri onun güvenilirliği konusunda ittifak etmişlerdir.⁶⁷

Ebû Abdullah Safvân b. Süleym el-Kureşî el-Medenî (ö. 132/749): Tâbînden tanınmış meşhur bir hadis âlimidir. Atâ b. Yesâr gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Hadis ilminde güvenilir bir âlim olarak kabul edilmiştir. Medine'nin âbid ve zâhid kişileri arasında zikredilen Safvân "imam", "hâfız", "fakih" ve "kesîru'l-hadis" vasıflarıyla nitelendirilmiştir. İclî, Ebû Hatim, en-Nesâî ve Yakub b. Şeybe gibi cerh

66 İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu'l-tehzi*, XII, 288.

67 İbn Ebi Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VI, 338; İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, V, 199; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu'l-tehzi*, s. 392; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu'l-tehzi*, VII, 194.

âlimlerine göre sika ve sebt bir râvidir. Hakkındaki tek olumsuz kanaat ise kaderî görüşlere sahip olduğudur.⁶⁸

ez-Zübeyir b. Saîd b. Süleyman b. Saîd b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdulmuttalib b. Hâşim el-Kureşî el-Medenî (ö. h.150'den sonra): Safvân b. Süleym ve Muhammed b. el-Münkedir gibi âlimlerden ders almıştır. Kendisinden ise Abdullah b. el-Mübârek rivayette bulunmuştur. Hadis tenkitçileri, Safvân hakkında cerh ifadeleri kullanmıştır. Örneğin Ahmed b. Hanbel ve İbn Hacer el-Askalânî onun rivayetleri tahammül ederken gevşek davrandığını iddia etmişlerdir. Yahya b. Maîn ise “leyse bi-şey’/bir şey değil” lafzıyla onu cerh etmiştir. Bir diğer değerlendirmede ise onun zayıf bir râvi olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca İbnu’l-Medînî (ö. 234/848), Zekeriyâ es-Sâcî (ö. 307/919) ve Nesâî de onu zayıf olarak nitelemişlerdir. Ebû Dâvûd es-Sicistânî ise hadisleri arasında münker rivayetlerin olduğunu belirtmiştir. Bu değerlendirmelerin aksine İbn Hibbân, onun ismini es-Sikât’ta zikretmiş ve bir rivayete göre Yahya b. Maîn de onu sika kabul etmiştir. ed-Darekutnî ise ona itibar edilebileceğini belirtmiştir.⁶⁹

Abdullah b. el-Mübârek b. Vâdih el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 181/797): Hammâd b. Zeyd, Evzâî ve Süfyân es-Sevrî gibi bilginlerden ders almıştır. Muhaddis, hâfiz, müfessir, kari’, fakih, tarihçi, âbid ve zâhid gibi nitelermelerle meşhur olmuştur. Hadis ve ricâl konularındaki bilgisine göre “hüccet” ve “emîru’l-mü’minîn” olarak vasıflandırılmıştır. Yahya b. Maîn onun hakkında “Abdullah b. el-Mübârek zeki, iyi tespit edici, güvenilir (sika), hadisleri sahih olan bir âlimdir. Rivayet ettiği yazılı hadisleri yirmi veya yirmi bir bindir” diyerek hadis ilmindeki yerine işaret etmiştir.⁷⁰

Ebu’l-Hasan Ali b. İshak es-Sülemî el-Mervezî (ö. 213/828): Aslen Tirmizî’lidir. İbnu’l-Mübârek ve en-Nadr b. Muhammed eş-Şeybânî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden ise Ahmed b. Hanbel ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe rivayette bulunmuştur. İbn Maîn onun sika ve sadûk olduğunu belirtmiştir. Ayrıca İbn Sa’d ve en-Nesâî de onu güvenilir âlimlerden saymışlardır.⁷¹

Ubeydullah b. Abdullah b. Mevhib el-Kureşî Ebû Yahya et-Teymî el-Medenî (ö. ?): 3. tabakadan olup Yahya b. Ubeydullah’ın babasıdır. Ebû Hureyre (r.a.)’den hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel hadislerinin münker olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân onun ismini es-Sikât adlı eserinde zikretmiş ve güvenilir olduğunu belirtmiştir. Bunlara ilaveten münker rivayetlerinin de oğlundan kaynaklandığını sözlerine eklemiştir. İbn Hacer el-Askalânî ise Ubeydullah’ı “makbûl” derecesiyle vasıflandırmıştır.⁷²

68 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, IV, 423; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VI, 468-469; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 276; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’l-tehzîb*, IV, 373.

69 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, III, 582; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, III, 99; Zehebî, *el-Muğnî fi’l-duafâ’*, I, 237; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 214; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’l-tehzîb*, III, 271.

70 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, V, 179-181; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VII, 7-8; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 320; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’l-tehzîb*, V, 334-338.

71 İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 398; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu’l-tehzîb*, VII, 249.

72 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, V, 321; İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, V, 72; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, V, 16; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’l-tehzîb*, s. 372.

Yahya b. Ubeydullah b. Abdullah b. Mevhib el-Kureşî et-Teymî el-Medenî (ö. ?): Yahya b. Ubeydullah zayıf bir râvi olup “münkeru’l-hadîs”, “metrûk”, “daîf”, “metrûku’l-hadîs”, “leyse bi sika” ve “lâ yuktebu hadîsuh” gibi lafızlarla cerh edilmiştir. Yahya b. Saîd el-Kattân, onu “daîfu’l-hadîs” olarak nitelendirip kendisinden hadis rivayet etmeyi terk etmiştir. Zekeriya b. Yahya es-Sâcî onun zühd ve rekâik konularındaki rivayetlerinin kabul edilebileceğini ancak ahkâm konularındaki hadislerinin ise delil alınamayacağını belirtmiştir.⁷³

Hasan b. İsa b. Masercis (ö. 239/853): 10. tabakadandır. İbnu’l-Mübârek ve Cerîr’den hadis rivayet etmiştir. İmâm Müslim ve Ebû Dâvûd ondan hadis nakletmişlerdir. Önceleri Hristiyan olup İbnu’l-Mübârek vesilesiyle Müslüman olduğu rivayet edilmiştir. Cerh âlimleri tarafından sika ve vera sahibi bir râvi olarak nitelendirilmiştir.⁷⁴

c. Rivayetin Sıhhat Yönünden Değerlendirilmesi

Bu bilgiler ışığında her iki senedin de ittisal açısından problemleri olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla hadisin bu tarikleri muttasıldır. Ancak İbn Saîd el-Hâşimî (ö. 318/930), ez-Zübeyr b. Saîd kanalıyla gelen rivayetin sadece İbnu’l-Mübârek tarafından nakledildiğini söylemiştir.⁷⁵ Ebû Nuaym el-İsbehânî (ö. 430/1039) de söz konusu rivayet hakkında “Bu hadis garîbdir. ez-Zübeyr b. Saîd, Safvân kanalıyla naklettiği bu rivayette teferrüd etmiştir” diye kanaatini belirtmiştir.⁷⁶

Bunlara ilaveten zabt yönünden bazı râvilerin tenkit edildikleri tespit edilmiştir. Özellikle ez-Zübeyr b. Saîd ve Yahya b. Ubeydullah hakkında verilen hükümleri dikate aldığımızda, bu iki hadisin zayıf olduklarını ve en iyi ihtimalle itibar için kullanılacaklarını söyleyebiliriz.

3. Ebû Saîd el-Hudrî’den Gelen Rivayet

Hz. Peygamber (s.a.s.)’in insanları güldürmek için yalan söylenilmesini eleştiren dördüncü hadisi ise sahâbî Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) (ö. 74/694) rivayet etmiştir. Hadisin bu varyantı Ahmed b. Hanbel ve Taberânî tarafından nakledilmiştir. Diğer üç hadiste olduğu gibi burada da râviler, kronolojik bir sıralamayla tanıtılıp müteakiben genel bir değerlendirme yapılacaktır.

73 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, IX, 167; Zehebî, *Mizânu’l-i’tidâl*, VII, 201-202; Zehebî, *el-Muğnî fi’l-duaifâ*, II, 740; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu’l-tehzib*, s. 594; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu’l-tehzib*, XI, 221.

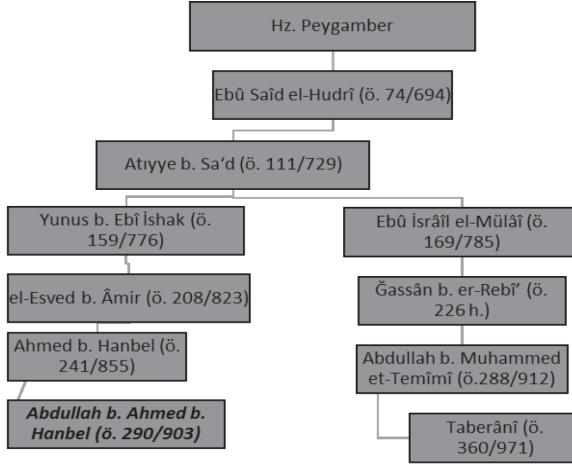
74 İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, VII, 174; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu’l-tehzib*, s. 163; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu’l-tehzib*, II, 271.

75 İbn Ebî’l-Dünya, *Kitâbu’s-samt ve âdâbi’l-lisân*, s. 77.

76 el-İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetu’l-evliyâ ve tabakâtu’l-asfiyâ*, Dâru’l-kütübi’l-arabî, Beyrut 1405/1985, VIII, 188.

a. Rivayetin Tarikleri

Yukarıda zikredilen hadisin sahabe ve diğer tabakalardaki râvilerinin isnad şeması şöyledir:

b. Rivayetin Râvileri

Hadisin sahâbî râvisi Ebû Saïd el-Hudrî (r.a.) (ö. 74/694), Hz. Peygamber (s.a.s.)'in on iki gazasında yer almıştır. En çok hadis rivayet eden sahabeden biridir.⁷⁷

Ebu'l-Hasan Atıyye b. Sa'd b. Cünâde el-Avfi el-Cedelî (ö. 111/729): Hadis konusundaki güvenilirliği tartışılmıştır. Hadis münekkitlerinin çoğuna göre zayıf kabul edilmiştir. Örneğin Ahmed b. Hanbel ve en-Nesâî onun zayıf olduğunu, Ebû Hâtim ve Yahya b. Maîn ise zayıf olmakla beraber hadislerinin değerlendirmeye tabi tutmak maksadıyla yazılabileceğini söylemişlerdir. Bunlara ilaveten çok hata yapmak ve müdellis olmakla da cerh edilmiştir.⁷⁸

Yunus b. Ebî İshak Amr b. Abdullah el-Hemedânî Ebû İsrâîl el-Kûfî (ö. 159/776): Ebû Hatim'e göre hadis ilminde sadûk bir râvidir. Ancak onun hadisleriyle amel edilmez. Diğer hadis âlimleri de onu sadûk lafzıyla ta'dil etmekle birlikte onda bir beis olmadığını ve az da olsa vehmettiğini söylemişlerdir.⁷⁹

Ebû İsrâîl İsmail b. Ebî İshak Halife el-Mülâî el-Absî (ö. 169/785): Hadis âlimlerine göre kuvvetli biri değildir. İbn Hacer el-Askalânî onun hakkında "Sadûktur, hafızası yani ezberi kötüdür. Şiflikte aşırı gittiği iddia edilmektedir" demiştir. Zehebî

⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, III, 78–79.

⁷⁸ İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, VI, 382; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, V, 101; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, VII, 200–201.

⁷⁹ Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, VII, 318; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu't-tehzib*, s. 613; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-tehzib*, XI, 381.

ise “onu zayıf addettiler” diye söylemiştir. Ebû Hatim, onun hadisinin güzel, hatasının çok ve ezberinin kötü olduğunu, hadisinin yazılabileceğini ancak onunla ihticac olunamayacağını belirtmiştir. en-Nesâî de “sika değildir” ve “zayıftır” gibi lafızlarla onu cerh etmiştir.⁸⁰

Ebû Abdurrahman el-Esved b. Âmir Şâzân (ö. 208/823): Hadis âlimleri onun hakkında olumlu ifadeler kullanmışlardır. Hadis ilminde sika ve sadûk lafızlarıyla ta’dil edilmiştir. İbn Maîn de onun hakkında “hadisinin alınmasında bir beis yoktur” demiştir.⁸¹

Ğassân b. er-Rebî’ el-Ezdî (ö. 226 h.): Onun hakkında ed-Darekutnî “zayıf” demiştir. Zehebî ise “vera sahibi birisi ancak hadiste hüccet değildir” diye söylemiştir.⁸²

Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Azîz et-Temîmî (ö. 288/912): Bağdat’ta ikamet etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî onun sika olduğunu söylemiştir.⁸³

c. Rivayetin Sıhhat Yönünden Değerlendirilmesi

Bu bilgiler ışığında hoca-talebe ilişkisi açısından hadisin senedinin muttasıl olduğu görülmektedir. Ancak râviler hakkında söylenenlerin tamamını dikkate aldığımızda, bu hadise de zayıf hükmünü vermek mümkündür.

B- Güldürme Sanatıyla İlgili Rivayetlerin Metin Tenkidi

İncelediğimiz birinci hadisin metni, klasik hadis kaynaklarımızda çok küçük kelime farklılığı ve ufak tefek takdim ve tehirlerle yer almaktadır. Bu metinlere baktığımızda anlamı değiştirecek bir farklılık gözükmemektedir. Hadis metinlerinin tamamı, aynı muhtevaya sahiptir. Bütün musanniflerin hadisin metnini aynı lafızlarla rivayet etmeleri, metnin tutarlılığını göstermesi açısından önemlidir. Öyle anlaşılıyor ki râviler tarafından hadisin metnine harici unsurlar karıştırılmamış ve metin aynen muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitler ışığında hadisin bize verdiği mesajları anlamaya çalışalım.

Öncelikle muhaddislerin bu hadisi nasıl algıladıklarına, hangi konu ve alt başlıklar altında ele aldıklarına göz atmak gerekir. Hadisin zikredildiği yerlerdeki işlevsel değerlerini tespit etmek, onu anlama ve yorumlamaya önemli katkıda bulunacaktır. Ebû Dâvûd, söz konusu rivayeti “Edeb” bölümünün “Yalan Hakkında Gelen Şiddetli Tehditler” başlığı altında ele alır. Hadisin bu başlık altında zikredilmesi, musannifin hadisin muhtevastaki “yalan söyleme” mefhumunu dikkate aldığını göstermektedir. Muhtemelen ona göre bu hadiste yalan söylemenin Edeb dışı bir hareket ve cezasının

80 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, II, 166; Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, VII, 326-327; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu'l-tehzib*, s. 107; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu'l-tehzib*, I, 256.

81 İbn Ebî Hatim er-Râzî, *a.g.e.*, II, 294; İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, VIII, 130; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribu'l-tehzib*, s. 111; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu'l-tehzib*, I, 297.

82 Zehebî, *Mizânu'l-i'tidâl*, V, 403.

83 Hatîb el-Bağdâdî, *Târih-u Bağdad*, X, 92.

da şiddetli olacağı vurgulanmak istenmiş olabilir. Bir diğer Sünen sahibi Tirmizî, bu hadise “Zahidlik” bölümünün “Bir Söz Söyleyip İnsanları Güldüren Kimse Hakkında” başlığında yer vermiştir. Tirmizî’nin bu başlığı verirken muhtemelen hadisteki “gülme veya güldürme” gibi anahtar kavramları dikkate aldığını söyleyebiliriz. Belki de o, insanları güldürmeye çalışan kimselerin zühde aykırı hareket ettiklerini vurgulamak istemiş olabilir. Zira bir zahid, dünyaya rağbet etmemeli, dünyadan yüz çevirmeli ve dünyanın lezzet verici şeylerini azaltmalıdır. Darimî ise bu hadisi, “izin isteme” bölümünün “İnsanları Güldürmek İçin Yalan Söyleyen Kimse Hakkında” şeklindeki alt başlığında zikretmiştir. Görüldüğü gibi bu başlık, hadisin muhtevasını tamamen yansıtmaktadır. İsti’zân bölümünde zikredilmesi ise muhtevanın edeb konusuyla alakalı olmasından kaynaklanmış olabilir. Bu hadisi Nesâî, Sünenu’l-kübrâ’sının “Tefsîr” bölümünde iki kez nakletmiştir. Bunlardan ilki, “Onlar bir başka söze dalıncaya kadar onlarla oturmayın”⁸⁴; diğeri ise “Ölçü ve tartıda haksızlık yapanların vay haline!”⁸⁵ ayetlerinin akabinde zikretmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Nesâî, Hz. Peygamber’in söz ve uygulamalarının Kur’an’ın tefsiri niteliğinde olduğunu ispatlama gayesiyle hadisi nakletmiştir. O, hadisin muhtevasını daha çok birinci ayette “söz”, ikinci ayette ise “vay haline” anahtar sözcüklerle yansıtmaya çalışmıştır. Hennâd b. es-Serî b. Mus’ab et-Temîmî ed-Dârimî (ö. 243/857) ise söz konusu rivayeti “Allah’ı öfkeleniren şeyleri söyleyen adam ve gülmenin mekruhluğu” alt başlığında zikretmiştir. Bu durumda onun yalandan ziyade gülme kavramını dikkate aldığını söyleyebiliriz.

Mubârekfûrî (ö. 1353/1935) bu hadisin yorumunda şunları söylemektedir: “Hadisin mefhumu muhalifinden, hak ve doğru sözlerle insanları güldürmekte bir sakınca yoktur. Nitekim rivayetlerde bunun örnekleri vardır. Gazâlî (ö. 505/1111), meşru olan mizahın Hz. Peygamber’in yaptığı gibi olması gerektiğini söylemiştir. O, şakasında yalnız hakkı söylemiş, kimsenin kalbini kırmamış ve şaka konusunda ifrata kaçmamıştır. Ey dinleyici, bu esaslar dâhilinde ara sıra mizah yapmada bir sakınca yoktur. Ancak şakacılığı meslek hâline getirmek, ona devam edip aşırı gitmek, sonra da Hz. Peygamber’in uygulamasıdır deyip ona sarılmak büyük bir gaffet ve yanlışlık olur.”⁸⁶

Hadiste zikredilen “Veyl/ويل” lafzı, büyük bir helak veyahut cehennemde bir vadi anlamlarına gelmektedir.⁸⁷ Hadisin sonunda bu lafzın tekrar edilmesi, yalan söyleyerek insanları güldürenin azabının şiddetli olacağını tekit etmek içindir. Çünkü yalan, tek başına bütün çirkinliklerin başı ve bütün kötülüklerin anasıdır.⁸⁸

84 Nisâ, 4/140.

85 Mutaffîfîn, 83/1.

86 Mubârekfûrî, Ebu’l-Alâ Muhammed b. Abdîrrahman b. Abdîrrahîm, *Tuhfetu’l-ahvezî bi şerhi camii’l-tirmizî*, thk. Abdurrahman Muhammed b. Osman v.dğr., I-X, Dâru’l-fîkr, Beyrut, ts., VI, 604-605; krş. Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed, Gazâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1989, III, 289-290.

87 Azîmâbâdî, a.g.e. XIII, 334.

88 Mubârekfûrî, a.g.e., VI, 605.

Hadisten anlaşıldığına göre yalan sözlerle insanları güldürmek için mizah tarzında komiklik yapanlar eleştirilmektedir. Çünkü yalan söylemek haramdır.⁸⁹ Ancak bir kısım rivayetlerde bazı zaruretlere binaen yalan söylenilmesine müsaade edilmiştir.⁹⁰ Bu zaruretlar arasında insanları güldürmek için yalan söylenebileceğine dair bir bilgi mevcut değildir. Şüphesiz insanları güldürmek amacıyla söylenen yalan, günahların en çirkini, ayıpların en fenası, kalpleri karartan bütün kötülüklerin anasıdır.⁹¹

Bu hadis ışığında birilerini güldürmek için şaka maksatlı yalan sözler söylemenin bile sakıncalı olduğu anlaşılmaktadır. Yalan, bir şeyin gerçeğinin aksini söylemektir. Bu durumda insan onur ve şerefının ayaklar altına alınması mümkündür. Böylesi bir yalan neticesinde insanlar arasında kin ve nefret duyguları yeşerebilir. Bu sebeple eğlence gayesiyle bile olsa doğru sözlü olmak ve yalan sözden kaçınmak gerekir.

İncelediğimiz bu rivayet, yalan olmamak şartıyla mizahın yapılabileceğini ortaya koymaktadır. Kur'an incelenecek olunursa gülmenin dolayısıyla mizahın fitrî olduğunun vurgulandığı görülecektir.⁹² Nitekim Hz. Peygamber de dini öğretmek, ahlakı terbiye etmek, Allah rızasını kazanmak, sevgi ve muhabbet bağı kurmak; gam, keder ve sıkıntılarını gidermek amacıyla sahabeden bazılarına şakalar yapmıştır.⁹³ Ancak O, şakalarında sadece doğruyu söylemiştir. Hz. Peygamber'in yaptığı şakaları ve şakalarındaki seviyeyi gören sahabenin ileri gelenleri de zaman zaman birbirleriyle şakalaşmışlardır.⁹⁴

Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamalarından çıkarılabilecek sonuç, insanların şahsiyetini ayaklar altına alan mizahın yasaklandığıdır.⁹⁵ Yüce Allah, mizahına yalan ve iftira karıştırmayan ve doğruluktan ayrılmayan mizahçıyı hesaba çekmeyecektir.⁹⁶

İnsanları güldürmek için yalan söylenilmemesi gerektiğini vurgulayan ikinci ve üçüncü rivayetler, muhtemelen Tirmizî'nin "Bu konuda Ebû Hüreyre'den de hadis rivayet edilmiştir"⁹⁷ anlamındaki sözünde kastedilen hadistir. Son üç rivayetten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber, arkadaşlarını güldürmek için bazı sözler söyleyenlerin ateşin derinliklerine düşeceğini ifade etmiştir. O (s.a.s.), bu sözleriyle gülmek ve

89 Sehârenfüri, Halil Ahmed b. Mecîd, *Bezlu'l-mechûd fi halli ebi Dâvûd*, ta'lik: Muhammed Zekeriyya b. Yahya el-Kandehlevî, Dâru kütübî'l-ilmîyye, Beyrut ts., XIX, 227-228.

90 İbn Şihab bu konuda şöyle der: "İnsanların söylediklerinden hiç birinde yalana ruhsat verildiğini duymadım. Ancak üç şey müstesna: Harpte, insanların arasını bulmakta, kocanın karısına, karının kocasına söylediklerinde". Bkz. Müslim, "Birr", 101.

91 Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feydu'l-kadîr şerhi camiu's-sağîr*, Mektebetu't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır 1356, VI, 368.

92 Doğan, *Hz. Peygamber ve Mizah*, s. 195.

93 Câhiz, *et-Terbî' ve'l-tedvir*, III, 96; Doğan, *Hz. Peygamber ve Mizah*, s. 198-201; Altınay, *İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri*, I, s. 84-86.

94 Doğan, Yusuf, "Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları", *Nüsha-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: VI, Sayı: 22, 2006, s. 97.

95 Doğan, *Hz. Peygamber ve Mizah*, s.196, 201.

96 Münâvî, *a.g.e.*, II, 279.

97 Tirmizî, "Zühd", 10.

güldürmek hususlarında ölçülü olmayı tavsiye etmiştir. Aynı zamanda bu konularda düşülebilecek ifratlara da dikkat çekmiştir. İnsanın bir kelime bile olsa sırf eğlence olsun diye yalan veya zararlı sözler söylemesi uygun bir davranış değildir.

Bütün bu rivayetler, insanları güldürmek için yalan konuşan kimselerin ahirette azabın en şiddetlisine maruz kalacaklarını ifade etmektedir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de ister insanları güldürmek isterse başka gayelerle olsun yalan sözler söyleyenlerin Allah'a ve Resulüne asi olduklarını belirtmiştir. Nitekim Abdullah İbn Mesud (ö. 32/653) da ne ciddi ne de şaka olarak yalan söylemenin uygun olmayacağı ve bir insanın çocuğuna bir şey vaat edip de sonra onu yerine getirmemesinin de kabul edilemeyeceği görüşündedir. Bunlara ilaveten yalan sözle Müslümanlara düşmanlık ediliyor ve dine zarar veriliyorsa, böylesi bir davranış kesinlikle haramdır.⁹⁸ Dolayısıyla gülmek ve güldürmek gibi hususlarda ölçülü olmak gerekmektedir. Mizahı ayet ve hadislerle süslemekte ise herhangi bir beis yoktur.⁹⁹

Sonuç

Hz. Peygamber, güler yüzlü bir elçi olup belli ölçüler içerisinde gülmeye ve güldürmeye kapı aralamıştır. Kahkahayla gülmeyen bir Peygamber (s.a.s.), insan için gülmenin bir ihtiyaç olduğunu uygulamalarıyla ortaya koymuştur. Onun bu uygulamalarında gülmek tamamen yasaklanmamış, ancak mizah tarzında komik konuşmaların insanları güldürmek uğruna yalan söylemeleri caiz görülmemiştir. Nitekim senet yönünden hasen ve zayıf olduğu sonucuna ulaştığımız bu hadislerde insanları güldürmek için yalan söyleyenleri şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Her ne kadar incelediğimiz hadislerin bazı tarikleri zayıfsa da birbirlerini takviye ettikleri aşikârdır.

Yalan söylemeden, kimseyi incitmeden, kırıncı olmadan, küçümsemekten ve alaya almadan yapılacak bir mizahın sakıncası yoktur. Dini değerlerin hiçe sayıldığı ve Müslümanların alaya alındığı mizah anlayışı, Hz. Peygamber'in sünnetine aykırı bir davranıştır. Seviyesiz mizahların kol gezdiği günümüzde, Hz. Peygamber'in asırlarca önce ortaya koyduğu bu ölçülerin büyük bir önemi vardır. O, bu ölçüleriyle hem mizaha farklı bir bakış açısı kazandırmış hem de mizahın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Hz. Peygamber'in yaptığı şakalar seviyeli olup hak ve hakikati ifade etmeye matuftu. Ancak asrımızın sorunlarından neşet eden stresin etkisini azaltmak adına stand-up türü eğlencelere katılanları güldürebilmek için yalan ve uydurma hikâyelere sığınması, nebevî bir anlayışın ürünü olamaz. İnsanları eğlendirirken bile ahlaki sınırlara dikkat edilmelidir. Böylesi eğlencelerde doğru sözlülükten uzaklaşmak, mizah konusunda ümmetine model olan Hz. Peygamber'in tasvip edemeyeceği bir davranıştır.

98 İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdulhalim, *Mecmûatü'l-fetâvâ*, haz. Amir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Dârü'l-vefâ, Mansûra, 2005, XXXII, 160.

99 Altınay, Ramazan "İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri II", *Nüsha-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: V, Sayı:16, 2005, s. 78.

Kaynakça

- Abdulah b. el-Mübârek, Ebû Abdurrahman, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*, thk. Ahmed Ferîd, Dâru'l-mîrac, Riyad 1415/1995.
- *Müsned*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mektebetu'l-meârif, Riyad 1407/1987.
- Ahmed Muhammed Şakir, *el-Bâisu'l-hâsis şerhu ihtisârî ulûmi'l-hadis*, Dâru kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts.
- Altınay, Ramazan, "İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I", *Nüsha- Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: IV, Sayı: 15, 2004.
- "İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri II", *Nüsha-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: V, Sayı:16, 2005.
- Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hakk, *Avnu'l-ma'bûd şerhu süneni ebî Dâvûd*, thk. Abdurrahman Muhammed b. Osman, el-Mektebetu's-selefiyye, Medine 1388/1969.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- *et-Târihu'l-kebü*r, thk. es-Seyyid Hâşim en-Nedvî, Dâru'l-fıkr, Beyrut, ts.
- Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr, *et-Terbi' ve't-tedvir*, Resâilu'l-Câhız, nşr. Abdusselam Muhammed Hârûn, el-Mektebetu'l-hancı, Mısır 1399/1979.
- Çağrı, Mustafa, "Gülme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999.
- Darîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Doğan, Yusuf, "Hz. Peygamber ve Mizah", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 2, Sivas 2004.
- "Raşit Halifelerin Mizah ve Nükte Anlayışları", *Nüsha-Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: VI, Sayı: 22, 2006, ss. 95-112.
- Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed, Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayinevi, İstanbul 1989.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Ğayetu'l-merâm fi tahrîci ehâdisi'l-helâl ve'l-harâm*, el-Mektebu'l-islâmî, Beyrut 1400/1980.
- *Sahîhu Süneni Ebî Dâvûd*, Mektebetu'l-me'ârif, Riyad 1419/1998.
- *Sahîhu Süneni't-Tirmizî*, Mektebetu'l-me'ârif, Riyad 1420/2000.
- *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*, Mektebetu'l-me'ârif, Riyad 1421/2000.
- Hâkîm en-Neysâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1411/1990.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târih-u Bağdad*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Lübnan, ts.
- Hennâd b. es-Serî b. Mus'ab et-Temîmî ed-Dârimî, *Kitâbu'z-zühd*, thk. Abdurrahman b. Abdulcebbar el-Firyevâî, Dâru'l-hulefâ li'l-kitâbî'l-islâmî, Kuveyt 1406.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-cil, Beyrut 1412.
- İbn Ebî'd-Dünya, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. 'Ubeyd, *Kitâbu's-samt ve âdâbi'l-lisân*, thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Dâru'l-kitâbî'l-arâbî, Beyrut 1410/1990.
- İbn Ebî Hatim er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahman Muhammed b. İdrîs, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, Dâru İhyau't-turasi'l-arabî, Beyrut 1372/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Daru'l-cil, Beyrut 1412/1992.
- *Takribu't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'r-reşîd, Halep 1986.
- *Tehzîbu't-tehzîb*, Dâru'l-fıkr, Beyrut 1404/1984.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebû Hâtîm el-Bustî, *Kitâbu's-sikât*, thk. es-Seyyid Şerefuddin Ahmed, Dâru'l-fıkr, y.y., 1975.
- *el-Mecrûhîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed, Dâru'l-va'y, Halep, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Misrî, *Lisânu'l-arab*, Dâru sadr, Beyrut 1375/1956.

- İbnu's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdîrrahman eş-Şehrezûrî, *'Ulûmu'l-hadis (Mukaddimetu ibnu's-Salâh)*, Matbaatu's-seâde, Mısır 1326.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takiyyüddîn Ahmed b. Abdulhalim, Mecmûâtü'l-fetâvâ, haz. Amir el-Cezzâr-Enver el-Bâz, Dârü'l-vefâ, Mansûra 2005.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kureşî el-Mısırî, *el-Cami' fi'l-hadis*, thk. Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed Ebû'l-Hayr, Dâru İbni'l-Cevzî, Suudi Arabistan 1416/1996.
- el-İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah (ö.430/1039), *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*, Dâru'l-kütübi'l-arabî, Beyrut 1405/1985.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, "Gülme Davranışıyla İlgili Ayetler Hakkında Psikolojik Bir Değerlendirme", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 2, Malatya 2008, ss. 61-76.
- Koçyiğit, Talât, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985.
- Mubârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdîrrahman b. Abdîrrahîm, *Tuhfetu'l-ahvezî bi şerhi camii'l-Tirmizî*, thk. Abdurrahman Muhammed b. Osman v.dğr., I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ts.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feydu'l-kadîr şerhi camiu's-sağîr*, Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1356.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn Muslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahîh-u Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Kitâbu's-süneni'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmenâim Şelebî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1421/2001.
- Rağîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin Muhammed, *el-Müfredâtu fi garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan Dâvudî, Dâru'l-kalem, Beyrut 1412.
- *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şeri'a*, thk. Ebu'l-Yezîd Ebû Zeyd el-'Acemî, Dâru's-selâm, Kahire 1428/2007.
- Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Harûn, *Müsned*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî, Müessesetu' Kurtuba, Kahire 1416.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed b. Mecîd, *Bezlu'l-mechûd fi halli ebî Dâvûd*, ta'lik: Muhammed Zekerîyya b. Yahya el-Kandehlevî, Dâru kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, ts.,
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyyeti'l-hadis li'l-irâkî*, thk. Abdulkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr ve Muhammed b. Abdullah b. Fuheyd Âli Fuheyd, Mektebetü dâri'l-minhâc, Riyad 1426.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Suleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-evsât*, thk. Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Dâru'l-harameyn, Kahire 1415.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Zehebî, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muh. b. Ahmed b. Osman, *Mizânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdulmevcut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1995.
- *el-Muğni fi'd-duafâ'*, thk. Nurettin İtr, İdâretu ihyâi't-türâsi'l-islamî, Katar 1987.
- *Siyeru'l-lâmi'n-nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut ve diğeri, Müessesetu'r-risâle, Beyrut 1413.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Esâsu'l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Uyûnus's-Sûd, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1419/1998.